

SZŐCS KÁLMÁN

NÉGERNEK LENNI

(Amerikai négerlázadásokra)

Négernek lenni más hazában,
Nem tudni, ősök sírja merre domborul,
Rettegni úton, buszon, földalattin,
Melyen a város tamtam dombja domborul,

Négernek lenni ott, ahol fehérek
Fennkölt fensőbbiséggel járnak részeg,
Reszketeg táncot, melyet tőlünk loptak,
Nem tudván, mi a hősi múlt és mi a holnap;
Négernek lenni ott, ahol fehérek
Rekedtre őrjögve mutatják, mi az ének,

Négernek lenni tiszta nyelvvel,
Fehér fogakkal, izzó testtel,
Figyelni mindig erre, arra,
Ne sértsek és ne sértsen hangos fajta;
Négernek lenni tiszta nyelvvel,
Ahol ünnep-nyomort tanul az ember,

Négernek lenni ott, ahol
Az éj, a mély, a félelem dalol,
Ahol szeretni tudnánk mindörökké,
S nem válna lelkünk morfium-ködökké;
Négernek lenni ott, ahol
Az elmúlás, a bamba kéj dalol.

Kormányzó úr! Nem bírjuk már sokáig,
Nevetve elpusztulunk mind egy szálig,
De éjsötét szívünk az égre tör,
Nem bújhatunk így az ostobák elől,
Nevetve elpusztulunk mind egy szálig,
Kormányzó úr! Nem bírjuk már sokáig!

MOLNÁR H. MAGOR

FEKETE MAGYAROK

Szócs Kálmán: Négernek lenni

Az Illés együttes *Human Rights* című, az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatát* üdvözlő lemezét 1971-ben Erdős Péter csak úgy engedte megjelenni, ha azt Angela Davisnek, a hírhedt afroamerikai baloldali filozófusnak ajánlják. A zenekar tagjai vonakodva, de belementek az alkuba, és a lemez mellékletében eleget tettek az ajánlásnak. A „fehér album” körüli hercehurcára Bródy János szinte szabadkozva emlékezik vissza több mint húsz év távlatából, Kocsis L. Mihály *Énekelt történelem* című riportkötetében. A *Human Rightson* jelent meg először a *Te kit választanál* című dal is, mely később, mint tudjuk, az *István, a király* egyik nyitánya lett, egyszersmind szép példáját adva annak, hogyan vándorol kontextusról kontextusra egyazon műalkotás. István király korából különben több olyan szövegmélt is származik, melyek máig eldöntetlen módon, vallási, etnikai vagy politikai szempontok alapján Magyarországot Fehér és Fekete Magyarországra, a magyarokat fehér és fekete magyarokra különítik el. Több elmélet szerint a fekete magyarok a pogány, vagyis a még „meg nem hódított”, keleten élő magyarok voltak.

Szócs Kálmán *Négernek lenni* című költeménye voltaképpen huszadik századi fekete magyarokról szól, tehát allegória. Ezt az állítást azonban a vers szövegéből közvetlenül nem támasztja alá semmi, ráadásul a témamegjelölő alcím még egyértelműsítene is az olvasatot: *Amerikai négerlázadásokra*. Ennek a feszültségnek a feloldása érdekében célszerűnek tűnik megvizsgálni a címadó motívum szerepét abban a szellemi közegben, amelyben maga a mű is keletkezett.

Az erdélyi magyar irodalmon belüli négerségtoposzra¹ egy megjegyzés erejéig Szócs Géza is felhívja a figyelmet *Itt Herbert Martin beszél, honnan is?* című esszéjében: „a néger és négerség motívuma – kölcsönvéve máshonnan egy más akusztikájú szót: a négritude – az erdélyi magyar irodalom egyik megkerülhetetlen metaforájává, toposzává vált. Emlékezzünk rá, hogy Tamási (vagyishát Ábel) legtöbbször idézett mondata arról, hogy miért vagyunk a világon, egy ördögűzött néger szájából hangzik el.” Állítása illusztrálásaként Szócs Géza Tamási Áron művén kívül Ligeti Ernő *Az idegen csillag* című regényére utal, illetve Kányádi Sándor neve mellett Szócs Kálmán „egykor kultikus hatású néger-versét” említi. Ennél részletesebben azonban nem támasztja alá a motívum „megkerülhetetlenségét”, és nincs is tudomásunk olyan munkáról, amely elvégezte volna ezt a vizsgálatot. Ezt a hiányt természetesen egyelőre mi sem tudjuk pótolni, csupán olyan mértékben, amennyi szükségesnek látszik alátámasztani értelmezési stratégiánkat a *Négernek lenni* kapcsán.

¹ A „néger” szó használatát elkerülhetetlennek tartjuk az olyan irodalmi alkotásokról való beszéd során, amelyek azt ebben az alakban említik. Meggyőződésünk, hogy egyik általunk hivatkozott szöveg sem használja a szót pejoratív stílusértéken – ellenkező esetben a magunk részéről fel sem merülne a szerepeltetésük. (Megjegyzendő mindemellett, hogy a szó a 2003-as kiadású Magyar értelmező kéziszótárig semlegesnek számított. Vö. Zalán Tibor Képmutogató című, 2005-ös versével: „Feketén bólingat / a szomszéd, / hisz néger, / mondhattam volna // így is, de csak régen”.)

Ligeti Ernő fent említett, 1932-ben megjelent regényének főhőséül az afrikai származású londoni színészt, Ira Aldridge-ot emelte, „egy a rabszolgasorból jogilag alig, és társadalmilag még egyáltalában fel nem szabadult, lenézett, a köztudatban alacsonyabbrendűnek ítélt faj magános zsenialitásában tragikus egyéniségét.” *Az idegen csillagról* Kós Károly imént idézett, 1933-as recenziója nem habozik kijelenteni: „Úgy érezzük, hogy ez az idegen tárgyú könyv sok kifejezetten magyar tárgyú könyvnél magyarabb és sok erdélyi magyar kisebbségi regénynél erdélyibb és kisebbségibb regény.”

Kós Károly a romániai magyarság és a négerség sorsközösségét a faji elnyomás tragikumában látja meg: az etnikai kisebbségben leledző, az integrációt hátráltató népcsoportok identitásbeli kérdésében, vagyis a hatalmi pozícióban lévők és a hatalmi hierarchiából kirekesztettek viszonyrendszerében. Kós Károly tehát, habár még nem tudná nevén nevezni, de végeredményben posztkoloniális olvasattal él, amelynek a magyar irodalomtudományon belüli alkalmazásáról, alkalmazhatóságáról Kálmán C. György *Irodalomtudomány, '90-es évek* című 1999-es munkájában az alábbiak szerint vélekedik: „Valahogy gyarmatosítási tapasztalataink nincsenek; ezzel talán magyarázható, hogy a posztkolonializmus megismerése, megvitatása, beépülése alig haladt előre. Kérdés, hogy mekkora az esélye, s hogy érdemes-e nagyon hajtani arra, hogy domesztikáljuk.”

Kálmán C. György okfejtése a posztkolonializmus egy meglehetősen szűk definíciója révén jut el annak megkérdőjelezéséig, hogy az a magyar irodalom tekintetében életképes irányzatnak számít-e. Nem lehet például azt állítani, hogy a török hódoltság idején megszállt országrészen nem álltak fenn gyarmati viszonyok, pusztán abból kifolyólag, hogy a szó szoros értelmében nem számítottunk gyarmatnak – és hasonlóan érvényes ez a trianoni határokon kívül rekedt magyar lakosságra is. (Néhány esetben a posztkolonialista szemléletmód határon túli magyar irodalomra vonatkozó bevezetésére tett kísérletet a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus kisebbségi szekciója is, a posztkolonializmusnak már egy kiterjesztett definíciójából kiindulva.)

Posztkoloniális megközelítéssel a magyar irodalom olyan, helyenként allegorikus, helyenként kevésbé allegorikus műveinek olvasatát lehetne akár a közoktatásban is frissíteni és árnyalni, mint *Az egri csillagok*, *a Szigeti veszedelem*, *a Bánk bán*, *A walesi bárdok* vagy az *Ének a négerrelől, aki a városba ment*. Amikor tehát azon meggyőződésünknek adunk hangot, mely szerint ez az értelmezési eljárás megalapozott és termékeny lehet a magyar irodalmak vonatkozásában is, akkor a posztkoloniális szemléletet természetesen nemcsak a ténylegesen gyarmatosítást átélt népekre tartjuk alkalmazhatónak, hanem – ahogyan az Bókay Antal *Bevezetés az irodalomtudományba* című könyvében is olvasható – „minden olyan társadalmi szintű kapcsolatra, amely mögött egy bizonyos kultúra elfojtása, háttérbe szorítása történik meg egy másik politikai, katonai vagy éppen szellemi hatalma segítségével.” Így tehát érvényesnek tekintjük a romániai magyarság irodalmára is – különösen, ha ezt a lehetőséget annak alkotói „megkerülhetetlen metaforákkal” teremtik meg. Az alábbiakban ezért a négerségmotívum jelenlétét fogjuk röviden áttekinteni a romániai magyar irodalomban, hogy alátámasszuk toposzként való azonosíthatóságát, valamint hogy megfelelő kontextust biztosítsunk a *Négernek lenni* allegorikus olvasatához.

Kányádi Sándor *Részeg motyogó* című alanyi versében a következőképp ír magáról: „Én vagyok a fehér néger / nem a bőröm nyelvem néger”, „amit mondok az a néger / ahogy mondom az a néger”. Költészetének későbbi szakaszában is visszatér a motívumhoz, immár egy indián társaságában, a *Dél Keresztje alatt* című költeménye ugyanis így indul: „az indián

és a néger / tüzet rakni éppúgy térdel / mint a hargitán a pásztor / számolni ujjain számol / különbség ha van az égen / itt a göncöl jön föl este / fölöttük a dél keresztje". (A romániai magyar irodalom posztkoloniális olvasataihoz egy részletesebb kutatás tudna érdemben hozzájárulni. Mindazonáltal azt már az itt felvetett példák némelyike is jelzi, hogy nemcsak a néger-, de az ugyancsak hangsúlyosan jelen lévő indiántoposztra is ki kell terjednie a vizsgálatnak. Ennek a két motívumnak különben az irodalmon kívüli erdélyi kultúrtörténetben is mély gyökerei vannak, elég csak Árva Bethlen Kata 1722-ben felöltött, maga által hímzett menyasszonyi ruhájára gondolnunk, melynek egyik zavarba ejtő díszítőeleme – Palotay Gertrúd 1940-es könyvének megfogalmazása szerint – „a félig madár, félig rovarfélére nyilázó indiánöltözetű szerecsen”.)

Hervay Gizella *Belső gyarmatokon* című versét zárja ekképp: „Egy néger költő énekét / olvastam tegnap – íme, folytatom / harcát a felszabadulásért / a belső gyarmatokon.”

Lászlóffy Aladár *Glória és alleluja* című, John Brown halálára írt költeményének egyik felsorolása Patrice Lumumba és mások mellett Damjanichot és Dózsát is megemlíti. A második versszakban az alábbiakat olvashatjuk: „Nemcsak a négerek, / de a fehérek se, a vörösek és a / sárgák se felejtik el, hogy / valakik mindig leölik azt, / aki szót emel értük, / az ám, / ezért még felkötünk, / sortüzet vezénylő kapitány!” A *biztató csodáról* című, különben költészet-tárgyú esszéjét is csupán roppant erős metaforái miatt idézzük: „Nem féltém a világot mégsem. Sem a feldúlt csecsen falvakért, sem a balkáni, sivatagi, őserdei rézbőrű-mohácsokért, néger-világosokért, indián-trianonokért.”

Király László *Virradat* címmel írt szülőföldversében vall magáról érzékletesen: „Összeér bennem valahol / az ostor cserdülése / visongó rezes kürtök ritmusával // Nagyszemű néger trombitás / bámulja lógó bajszerű csordapásztor-testvéreimet.” Az iméntivel egy kötetben megjelent, a Harlemet is többször említő, *Armstrong* című költeményének pedig ugyancsak ez a kép szolgálhat kontextusául.

Markó Béla *Egy gyarmatárus dobozon* című versét zárja a következő sorokkal: „elviszed ezt a verset is, hazám, / itt élek üres papíron, / tinta szivarog szemhéjam alól, / szétmaszatolom arcomon, / s fekete leszek, mint a négerek / egy gyarmatárus dobozon...”

Ferenczes István *Sekler songs* című, a madéfalvi veszedelmet és a segesvári csatát is felidéző versében egy „néger áll a hargitán”, gyermekverskötete pedig *Indián a Hargitán* címmel jelent meg. Utóbbiban a kötet címadó versét követően olvashatjuk a *Néger leszek* két versszakát: „Ha megnövök, néger leszek, / korom, korom fekete, / kiállok a havazásba, / fehér, fehér szelekbe. // Hátha ott a tágas mezőn / felsír majd egy hópihe, / s észreveszik, hogy nem vagyok / fehér, fehér, kicsike...”

Kenéz Ferenc svéd gyermekverseket tartalmazó kötetének záró darabjában pedig a beszélő elárulja, hogy az édesapja költő, „s időnként / fura verseket ír / fekete, fehér, sárga / és rézbőrű / gyerekeknek, // s a világ összes / romániai magyar / kisgyermekének is”.

Szőcs Kálmán *Négernek lenni* című versét szavalják Szőcs Géza *A kisberek böszörmények* című „tragikomédiájában”. A darab egy olyan fiktív kisebbségi magyar településről szól, amelyet a nem magyar állam le akar rombolni, ezért az ott lakók végül elhatározzák, hogy az éppen arra látogató nyugat-afrikai császár segedelmére apellálva négerekké válnak. Miután a börszincserre nem sikerül, módosítanak a terven, és immár az indiánvá változást tűzik ki célul.

Végezetül pedig: a *Négernek lenni* szerzője saját versének teremt kontextust, amikor a *Bartók zongorája* című költeményében a „csángó s néger dobos” képével él.

A fentiekben megpróbáltuk tehát felvázolni azt a szöveg hagyományt, amely rávilágít a romániai magyar irodalmon belüli négerségmotívum mibenlétére. Igyekeztünk olyan példákat felsorakoztatni, melyekből ezek a metaforikus, szimbolikus jelentések egyértelműen kiviláglanak, hogy azok révén Szöcs Kálmán *Négernek lenni* című versének allegorikus olvasatát is megkönnyítsük, melyet annak ellenére elsődlegesnek gondolunk, hogy az alcím látszólag éppen ezen olvasat elbizonytalanításán dolgozik. Ennek az alcímnek a szerepeltetése mögött természetesen feltételezhetünk – az Illés-album esetéhez hasonlóan – cenzúrával szembeni megfontolásokat is, Gál Andrea viszont ezenfelül a poétikai okokra is felhívja a figyelmet *A kisebbségi nacionalizmus torzói a jelenkori erdélyi magyar irodalomban* című tanulmányában: „A kisebbségi problematika más kontextusba való helyezése egyrészt azzal jár, hogy [...] lekopik a beszédről az önsajnálát pátosza, az általában vett kisebbségről való beszédben pedig hitelessé válik saját kisebbségi nacionalizmusunk hangja is.” (Gál a „nacionalizmus” szót nem pejoratív értelemben, hanem „érzelmi töltet nélküli kategóriaként” használja.)

Amennyiben pedig már elfogadtuk a *Négernek lenni* magyarságra vonatkoztatható beszédmódját, úgy az *Amerikai négerlázasokra* kijelöl egy másik kontextust is a magyar irodalmon belül, ez pedig *A franciaországi változásokra*, Batsányi János epigrammája. A hasonlóság nemcsak a címet alkotó szintagma szintjén, de a versek retorikáját tekintve is jelentkezik: Batsányi ugyanúgy egy másik etnikumra vonatkozó alkalmi példával élve szól elnyomókról és elnyomottakról, és ez a parabolisztikusság nála a vers megszólítottjainak révén explicit párhuzamként is jelentkezik.

A *Négernek lenni* első négy versszaka egyetlen, a halmozás alakzatára épülő, elliptikus körmondat, melynek hiányzó állítmányai (tudniillik, hogy milyen is négernek lenni) a versszöveg kontextusában képződnek meg. A nyelvi szerveződés, a körmondat ugyancsak megidézi Batsányi epigrammáját, de Illyés Gyula kultikus költeményét is. Az *Egy mondat a zarnokságról* ezenfelül témájában és tónusában is rokon Szöcs Kálmán versével.

A másságalakzatok sora már az első versszak legelején kezdetét veszi, a „más haza” említésével, melynek atmoszféráját kisebbségi szempontból mindenekelőtt a „rettegés” jellemzi. A második versszak már e rettegés okát is egyértelműsíti, hiszen az elnyomás mellett az elnyomók képe is megjelenik, a „fehérek fennkölt fensőbbbsége”. A hatalmi pozíció túlsúlyának poétikai nyomatékosítása nemcsak az iménti hármas, hanem az ezt követő alliteráció révén is megképződik: a fehérek „részeg, reszketeg” táncot járnak, melyet különben „tőlünk loptak”. Hasonló célt szolgáló nyelvi eljárás figyelhető meg a szakasz zárlatában, ahol a „fehérek” utolsó szótagja ismétlődik a következő szó elején: „fehérek / Rekedtre őrjögve mutatják, mi az ének”. A pergőhangok koncentrációja szintén figyelemreméltó a hangsúlyerősítés szempontjából.

A tánc ellopása a vers szövege szerint is egy közösség meglopását jelzi: szimbolizálhatja a kultúra, tágabb értelemben a hagyomány ellopását, a „részeg, reszketeg tánc” pedig a sámántáncon keresztül a spirituális és vallási olvasatokat is beemeli. A hagyomány ellopása a történelem meglopása tekintetében is megmutatkozik, a fehérek ugyanis úgy járnak ezt a lopott táncot, hogy nem tudják, „mi a hősi múlt és mi a holnap”.

Talán ezen a ponton érdemes egy rövid kitérőt tenni a posztkoloniális másságalakzatok vizsgálata kapcsán, és megemlíteni, hogy azok létrejötté egy interszubjektív viszonyt előfeltételez. Végeredményben erről beszél Franz Fanon is, amikor *Feketének lenni* című munkájában azt írja, hogy egy feketének „nem elég feketének lennie; a fehér emberrel összefüggésben kell feketének lennie”, hiszen a „saját fajtája körében élő fekete a XX. században nem tudja, kisebbségsége mely ponton jön létre a másikon keresztül.” Ez a „tudás”

tehát csak a „másik” szemében tárgyiasuló én tapasztalatán keresztül jelentkezik: „Végül eljött a pillanat, amikor találkoznom kellett a fehér ember pillantásával. Ismeretlen súly nehezedett rám. A valós világ kérdőre vonta elképzeléseimet. A fehér emberek világában a színes bőrűnek nehézségekkel kell számolnia fizikai mibenlétének kialakításában. A testi tudatosság merőben tagadó tevékenység. Harmadik személyű tudatosság.” (Rohonyi Borbála fordítása.)

Ennek az állapotnak a felismerése pedig ahhoz vezet, amit Fanon viszont már vonakodik elismerni, tudniillik, hogy az elnyomókhöz fűződő érzelmek és ábrázolásmódok hasonlóan egyoldalú, tárgyiasító sztereotípiák és negatív előítéletek révén működnek, mint amilyenek mentén maga az elnyomás is létrejön. Jól tetten érhető mindez a *Négernek lenni* szövegében is, hiszen itt nemcsak a bőrszínnek tekintetében minden fekete vagy fehér.

A szereplők kontrapozicionáltságát erősíti az elnyomottakról szóló harmadik versszak eleje is, ahol a korábban tárgyalt „lopás” morális kontrasztjaként a „tisztaság” jelenik meg: „Négernek lenni tiszta nyelvvel, / Fehér fogakkal, izzó testtel”. A fogak említése itt még elbizonytalanítja azt az olvasatot, mely a nyelvet kulturális identitásképző eszköznek érti, ám a sor megismétlődik a versszak zárlatában, lehetőséget biztosítva a valódi többértelműségnek: „Négernek lenni tiszta nyelvvel, / Ahol ünnep-nyomort tanul az ember.” Ez az „ünnep-nyomor” egyrészt referenciálisan is jelölheti az elnyomó rendszer (értelmezésünkben tehát a romániai kommunizmus) identitásképző állami ünnepeit, ám a szóösszetétel általánosabb értelemben azokra a nemzeti ünnepekre is utalhat, amelyeknek emelkedettsége többnemzetiségű környezetben csupán a többségi narratíván belül jelentkezik, a kisebbségiben viszont a „nyomor” szintjén, több esetben éppen e kisebbségi pozíció okozójaként. Ezzel összefüggésben a „tisztaság” említése azt a nyelvi diszkriminációt is megjeleníti, amely Kányádi Sándor fentebb már idézett verséből is kiolvasható: „nem a bőröm”, hanem a „nyelvem néger”.

A *Négernek lenni* negyedik versszakában a remény egy már-már evangéliumi megoldás formájában merül fel („szeretni tudnánk mindörökké”), hogy aztán azonnal el is merüljön („Az elmúlás, a bamba kéj dalol”).

Az utolsó versszak balladai ajánlásában egy politikai-katonai vezető, a kormányzó válik címzetté, ami bár elsődlegesen az Amerikai Egyesült Államok tagállamainak vezető tisztségére mutat, ám nem figyelmen kívül hagyandó, hogy a kormányzóságnak a magyar történelmen belül is van hagyománya, elég Hunyadi Jánosra, Kossuth Lajosra vagy Horthy Miklósról gondolnunk. Nem elképzelhetetlen az allegória olyan olvasata, amelyben Nicolae Ceaușescu lenne a megszólított, bár az ő alakja Szócs Kálmán életének és műveinek ismeretében referenciálisan csaknem annyira nehezen volna ideilleszthető, mint Horthy Miklósé. Az „éjsötét szívünk az égre tör” a vers már említett spirituális, vallási vonatkozásai révén a transzcendenciakeresés mozzanataként is olvasható, eszerint pedig a kormányzó akár egy transzcendentális, mennyei kormányzót is jelölhet.

A szerteágazó, esetenként szélsőséges kormányzóértelmezésekre lehetőséget nyújt, hogy a *Négernek lenni* ajánlása nem kér semmit, nem fohászodik, nem imádkozik, nem folyamodik segítségért, csupán rögzít, csupán kijelent: „Kormányzó úr! Nem bírjuk már sokáig, / Nevetve elpusztulunk mind egy szálíg”.

Az iménti sorok egy etnikai kisebbség eltűnésének látomásával a herderi jóslat mentén Vörösmarty Mihály *Szózatát* is elének idézik, „a sírt, hol nemzet süllyed el”, bár a XIX. századi nemzethalál-víziókhöz képest egy némiképp eltérő esztétikai minőség szintjén.

A leíró részek utáni megszólítás kontrasztjában elhangzó „nevetve elpusztulunk” ugyanis a groteszkig fokozza a tragikumot. Talán nem felesleges megemlítenünk, hogy hasonló építkezést figyelhetünk meg Farkas Árpád *Özönvíz* című versében is, melyben a veteményt, a döglött lovakat és malacokat is elsodró áradás már a házat „töri” és „rengeti”, mikor megjelenik az (utóbb az Istent is megszólító) emberi szereplő, s ezzel a tragikum nyomban groteszkké fejlődik: „Nézi a székely, könny csurog / bajszára, reszket, úgy kacag”.

A „nevetve elpusztulás” grotesksége köszön vissza Fanon már idézett szövegéből is. Egy anyjával sétáló fehér kisgyermek meglátva őt, a négert, felkiáltott, hogy fél: „Tehát már félnek is tőlem. Elhatároztam, hogy halálra nevetem magam, de képtelen voltam rá”.

Az *Amerikai négerlázadásokra* íródott, értelmezésünkben a romániai magyar kisebbség allegóriájaként működő *Négernek lenni* egy végső soron egyetemes fájdalomokat megfogalmazó költemény, ami különösen alkalmassá teszi arra, hogy mindenkori olvasatai markánsan megújuló jelentésekkel ruházzák fel. Ezt bizonyítja, hogy a versnek már az első soroktól kezdődően vérre menő aktualitása keletkezik a jelenkor migrációs világválságának kontextusában is.

A hatalmi elnyomást és a kisebbségi létet sokszorosán a saját bőrén érző, tragikus sorsú, részint székely, részint zsidó és cigány származású Szócs Kálmán másfél éves korában vesztette el Auschwitzba hurcolt édesanyját, marosvásárhelyi értelmiségi családok bújtatták hosszú időn keresztül. Életét később a költészetre tette fel, teljesen elmosva a határt e kettő között, s ez végzetesnek bizonyult: többkötetes, egykor ünnepeelt költőként harmincévesen, 1973. augusztus 20-án, Szent István napján lakásában öngyilkos lett. Halála előtt egy pillanatra talán elnevette magát.

SZŐCS GÉZA

FALUGYŰLÉS NEGRILEȘTI-EN¹

Ira Aldridge, a néger hősszerelmes, lengyel temetőben nyugszik.

*Ő, az angol színpadok első néger Shakespeare-színésze,
most földet ér egy erdélyi regényből, mint egy idegen csillagról.*

*Egy amerikai néger, akiből kiűzték az ördögöt,
megtisztulva kiokosítja az Amerikába szakadt Ábelt,
hogyan mivégre vagyunk a világon.*

*Egy néger lép elő egy Kányádi-versből, és azt mondja:
Én vagyok a fehér néger, nem a bőröm: nyelvem néger.*

*Egy négerlázadásból, mint egy Szócs Kálmán-versből, kihajol egy néger,
és azt üvölti a kormányzónak: Kormányzó úr! Nem bírjuk már sokáig!*

Halljátok, néger testvéreink,
Erdélyben, Szolnok-Dobokában
a Szamos mentén van egy falu,
van egy falu ott, Négerfalva,
román nevén, államnyelven: Negrilești,
régbben Nyőgérfalvának is hívták.

Találkozzunk ott a falugyűlésen.

Szamosnak, Kongónak egy a hangja,
vitassuk meg közös dolgainkat
Négerfalván,
román nevén,
államnyelven
Negrilești,

jöjjön el Ligeti Ernő, Tamási Áron is,
Szöcs Kálmán
s Kányádi Sándor is,
várunk minden erdélyit, minden négert,
s minden erdélyi néger jöjjön el.

Derék erdélyi négererek,
kiktől csak ennyit kérdezek,
csak ennyit kérdek tőletek:

találkozunk-e Negrilești-en?
vagy Kongóban,
Alabamában,
Budapesten?

¹A falut először 1405-ben említik. Neve magyarul Négerfalva (olykor Nyégerfalva), románul Negrilești. Ma Beszterce-Naszód megyéhez tartozik. Az Ilosvai-hegység alatti szűk völgyben fekszik, Csicsóvár tartozéka. Hajdan a Bánffy család birtoka. Báthory Zsigmond Bocskainak adományozza, későbbi birtokosai a Toldi, Lónyay, Bethlen, Rhédei és Andrassy családok. Basta és Mihály vajda seregei elpusztították, csak öt lélek maradt életben a településen. Kemény János fejedelem erre menekült a budai Ali basa serege elől, Négerfalva és Emberfő határában pihelve meg. Később Rákóczi hadai is jártak erre, a magyarláposi hadiút mentén. Emberfő község is Csicsóvár tartozéka, 1370-ben említik először, Bastáék hadjárata után „egyetlen élőlény sem maradt” a felégetett faluban. (Kádár és Tagányi Szolnok-Doboka-monográfiája, a Wikipédia és az Arcanum adatai alapján.)

**MARKÓ
BÉLA**

ÁTHALLÁSOS VERS

Szőcs Kálmán: Négernek lenni

Igen, panelházában éltem én is,
ahol a falon áthallatszott mindig minden,
áthallatszott a himnuszon a temetési ének,
már azelőtt áthallatszott Arany János
a lángsírba menő walesi bárdokon,
áthallatszott Edward királyon Ferenc József,
és még kisgyerekként áthallatszott
a szomszéd országból a forradalom,
de a szomszéd országban is áthallatszott
a saját országom, amely régóta elveszett,
minden mindenben áthallatszott örökké,
átfújta a szél a Patyomkin-falvakon,
áthallatszott anyám és apám is rajtam,
semmi sem az volt, aminek hittük,
és minden az volt, aminek hinni akartuk,
az édes szavú zsarnokságon áthallatszott
a nyöszörgés, a jajgatás, az agónia,
a szolgaságon áthallatszott a lázadás,
és Hamlet örült, zavaros beszédén
áthallatszott a bosszú logikája,
az éjszakai csendben áthallatszott
Louis Armstrong hangos trombitaszólója,
és ez volt mégis maga a csend,
a fölöttünk levő lakásból lehallatszott
az ágyrugók ütemes nyikorgása,
a felhőkön áthallatszott, ahogy az ördög
újra meg újra visszaszól Istennek,
a négerrek rekedtes hangján valóban
áthallatszott a saját suttogásunk,
átlátszott a feketén a fehér,
áttört a fehérén is a fekete,
mindig mást jelentettek a szavak,
a szabadság azt jelentette, hogy rabság,
az egyenlőség azt jelentette, hogy elnyomás,
vers volt körülöttünk minden,
egy metaforában laktunk mindannyian,
egy áthallásos versben jártunk-keltünk,
és ha egy költő megölte magát,
úgyis tovább íródott a vers,

áthallatszott a múlt, sőt a jövő is néha,
de a jelen semmit sem jelentett,
a panelhaza ilyen egyszerű,
ilyen versszerű, ilyen halálos,
lehet-e parancsra nevetni vajon,
ugyan bizony miért ne lehetne,
panelházam, panelházaim,
halkabban beszéljete most,
mert halljuk a jóban a rosszat
és az Örömódában a gyűlöletet.

JENEI GYULA

NÉGEREK

Szócs Kálmán versére is

amikor az amerikai nagyváros repülőterén kilépek a gépből, a mobilfolyosón hat piros kabátos négert pillantok meg. az utasok áramlásától kissé félrehúzódva, szorosan egymás mellett állnak összecusukható tolószékeikkel. ők a személyzet. asszisztensnek nevezik az ilyeneket. a betegek, mozgássérültek beülhetnek kis kocsijukba, és a biometrikus adatfelvétel, útlevél-ellenőrzés pultjaihoz furikáztathatják magukat. később a terminálban látom is valamelyiket, amint egy sovány, öreg nőt tol éppen. ők hatan harminc és ötven év köztiek lehetnek. nem úgy, hogy harminc körüli az egyik, a másik meg ötven, hanem külön-külön. kortalanok. mindegyikük apró termetű. nagyon feketék, s csak véreres szemük fehérje villan a piros kabátok fölött, ahogy az utasokat pásztázzák. valahogy megnyugtató,

vagy nem is tudom, milyen lenne magasabb társadalmi szempontból, ha fehér is lenne közöttük. de nincs. megnyugtató lenne az is, ha nem négernek kellene neveznem őket, mert így belém köthetnek polkorrekt szóforgatók, de nem tudom másként, mert nekem csak ócska, régi értelmező szótáram van, s abban nincs ennek a szónak pejoratív jelentése. pontosabban van, de az a más neve alatt megjelenő műhöz csekély díjazásért anyagot gyűjtő vagy a fogalmazványt elkészítő személyt jelenti. voltam már néger én is, írtam bérbe. s ha egykor néger voltam, talán most is az vagyok. mert válthat-e az ember bőrszínt, alakot? vérmérsékletet. négernek lenni persze nemcsak bőrszín és külső-belső adottságok kérdése, hanem viszony is. négernek lenni kiszolgáltatottság. ha néger vagy, inkább pincér vagy, és nem vendég. ha néger vagy, inkább te viszed a bőrdöngőt, minthogy neked vigyék. fehér négerként nem tudom megszokni, hogy amikor az amerikai nagyvárosban vendéglátóm megáll egy étterem vagy szálloda előtt, néger nyitják ki az autó ajtaját. hirtelen nem is látom át a helyzetet, csak hogy nyílik az ajtó, és egy néger nyitja. mit akarhat? semmit. ez a munkája. alázatosan mosolyog. vagy lehet, nem is alázatosan, hanem öntudatosan. elvégre a világ leghatalmasabb országának teljes jogú polgára, aki ráadásul dolgozik, vagyis nem munkanélküli. a portán is fiatal néger fiú fogad fekete csokornyakkendőben, hószín ingben. széles mosolya mögött tejfehér fogak. jó kiállású, szép férfi. mohó női álmok közhelyes tárgya, tökéletesnek tűnő ember. a takarítók is többnyire négerek. vagy mexikóiak, latin-amerikaiak. ázsiaiak. fiatalok, erősek, szépek. vagy csúnyák, éhes szeműek. különben a latin-amerikaiak is mind négerek. a szegények a négerek, az elesettek. akik állnak az utcán, néznek, és ahogyan néznek, nem dűnnyögik, nem kiáltják, hogy nem bírják már sokáig. mert bírják. mert tudják, hogy ez már az öröklét, és nem lesz máshogy sosem. az ország már nem a másé. régen az övék is. és tudják, hogy az ember lehet árva a sajátjában is.

**PETŐCZ
ANDRÁS**

NÉGER-MAGAM

*(Késői üzenet Szócs Kálmánnak,
a Duna-deltában tett
látogatásom emlékére is)*

*Itt a cipő, Budapesten, a Duna-parton,
mondom, és csak állok,
nézem a vizet,
senki sem fizet,
bár szaporodnak a halálok.*

Minden mozdulatlan!

Néha azt hiszem, *semmi!*
(lehet ezt bárkire kenni),
egyszóval, minden *ugyanúgy*:
valami *katlan*
a Kárpátok között,
valami furcsa állat
sok ezer éve ideköltözött.
Néha azt hiszem, semmi nem változott.

A cipőben – a parton – áll a víz.

Mondhatnám így is:
a mély *lehúz*,
és víz, sodor magával,
számolhatunk ezernyi halállal,
a szorongástól is szorul a torok,
parancsolnak nekünk kormányzó urak,
meg diktálnak is:
fióknyi diktátorok.

Láthatod néger-magam.

Miként a Duna-deltában,
ahol rab volt
jó néhány társ,
ha épp tetemet találsz,
nem tudhatod, honnan is sodorta
magával a folyó,
miféle emberi horda
akarta és okozta
annak a pusztulását, akinek
koponyájából üledékkel teli szemüreg
bámul,
és néz veled farkasszemet.

Négerék cipője, itt, a Duna-parton.

*Ott, a Duna-deltában pedig
ezernyi rab és ezer titok.*

Hajnalodik:
a korai fény vörösen
mutatja, mennyire szennyes a folyó,
a hullámok milyenek,
meg a – katlanból megérkezett –
habok.

HÁY
JÁNOS

ŐK

Nem tartozom közéjük,
és ők sem tartoznak közém.
Az ő szívük kézen-közön
örökre elvész,
míg az én szívem
csak az én szívemben él.
Állat vagyok nekik,
éjszakai vadász,
aki csak az ő vérükre vár.
Cigány, hatalmas pereputtyal,
aki bár nem lop,
de bármikor lothat.
Egy dögg, aki a konyhában rothad,
akitől öklődnek és fintorognak.
És hiába telik el ezer év,
nem lesz nekik igaz,
hogy vagyok,
hogy mindig is voltam,
mert az igazság dögg nehéz.

